

Гюльнара ЮСЦИНСКАЯ,
кандидат педагогічних наук

НАВУЧАННЯ СЕНСАВАМУ ЧИТАННЮ АСАБЛІВАСЦІ МЕТАДИЧНОЙ СІСТЭМЫ

УДК 37.018.2:159.922

У артыкуле абгрунтоўваецца неабходнасць распрацоўкі метадычнай сістэмы навучання сэнсаваму чытанню, фарміравання і развіцця чытацкай пісьменнасці, раскрываюцца і характарызуюцца кампаненты метадычнай сістэмы, структурна-змястоўныя блокі і прыватнаметадычныя прынцыпы навучання сэнсаваму чытанню.

Ключавыя словы: *метадычная сістэма, сэнсавае чытанне, чытацкая пісьменнасць, падыходы і прынцыпы навучання, структурна-змястоўныя блокі інтэграванага навучання, метадычныя сродкі навучання.*

The article necessity of developing a methodical system of teaching meaningful reading, formation and development of reading literacy is substantiated, the discloses and characterizes the components of the methodical system, structural and substantive blocks and specific methodical principles of teaching meaningful reading.

Ва ўмовах паскоранага павелічэння аб'ёму інфармацыі і неабходнасці яе ўсвядомленага ўспрымання і фільтрацыі сістэмы вышэйшай і агульнай сярэдняй адукацыі ў працэсе вучэбна-педагагічнай дзейнасці сутыкнуліся з шэрагам праблем, найважнейшай з якіх з'яўляецца мадыфікацыя метадаў фарміравання чытацкай пісьменнасці – медыятара каштоўнасцей і сацыякультурнай арыентацыі вучняў. Адукацыйныя рэаліі, звязаныя з маштабным выкарыстаннем інфармацыйных рэсурсаў ва ўстановах адукацыі і ўкараненнем сучасных спосабаў (online / offline) засваення і перадачы маладому пакаленню сацыякультурнага вопыту, дыктуюць неабходнасць стварэння метадычнай сістэмы навучання сэнсаваму чытанню.

Актуальнасць даследавання абумоўлена сацыяльна-эканамічнымі фактарамі, якія ўключылі чытацкую пісьменнасць у ранг прыярытэтных педагагічных задач: тэмпы высокатэхналагічных змен у краіне значна перажджаюць тэмпы інфарматызацыі ва ўстановах адукацыі; павялічваецца роля чытацкай пісьменнасці ў сістэме бесперапыннай адукацыі; новыя задачы стаяць перад вучнямі ў плане адаптацыі да сацыякультурных умоў і віртуальна-інфармацыйнай рэальнасці. Устаноўвы адукацыі ініцыююць пераход ад традыцыйнай сістэмы навучання да змешанай, якая ўключае мультыфункцыянальныя магчымасці электроннага ўзаемадзеяння. Гэты гібрыдны від навучання прадугледжвае перагляд усёй метадычнай інфраструктуры, што актуалізуе пытанні фарміравання аналітычных навыкаў, інтэрпрэтацыйных здольнасцей працы з тэкстам, рэфлексійных уменняў, крытычнага і творчага мыслення.

Чытацкая пісьменнасць разглядаецца педагагічнай супольнасцю ў шырокім агульнаадукацыйным сэнсе, які ўключае не толькі разнастайныя віды і тэхнікі чытання, аналізу, інтэр-

прэтацыі тэкстаў, але і развіццё асобаў вучня, адаптаванай да жыцця і дзейнасці. Падобнае бачанне праблемы выразна карэлюе з сучаснымі педагагічнымі падыходамі.

Праблемам літаратурнага развіцця і фарміравання чытацкай пісьменнасці ў навукова-метадычнай літаратуры аддаецца дастаткова ўвага. Аднак многія пытанні застаюцца дыскусійнымі. Часткова гэта звязана з рознымі падыходамі да вызначэння сутнасці паняцця “чытацкая пісьменнасць”. Не існуе адзінага меркавання па пытаннях залежнасці ўзроўню чытацкай пісьменнасці ад розных умоў яе фарміравання.

У замежнай літаратуры паняцце “чытацкая пісьменнасць” інтэрпрэтуецца як “навык чытання”, “уменне чытаць”, “смак да чытання”. Міжнародныя праграмы па ацэнцы адукацыйных дасягненняў вучняў разглядаюць чытацкую пісьменнасць у прагматычным аспекце – як здольнасць да выкарыстання зместу пісьмовых тэкстаў для дасягнення ўласных мэт і практычнага прымянення ведаў у жыцці. Мы разглядаем чытацкую пісьменнасць у больш шырокім сацыяльна-выхаваўчым кантэксце: не толькі як практыка-арыентаваны вынік навучання, але і як сродак навучання і самаадукацыі. Яна скіравана на самастойнасць, умненне вучняў развіваць уласную чытацкую дзейнасць, якая спрыяе фарміраванню асобна значных пазнавальных матываў і інтарэсаў. Апошнія адлюстроўваюць духоўныя патрэбы і чытацкі вопыт, стымулююць пошук новых арыенціраў у чытанні (уключаючы “лічбавае”), садзейнічаюць фарміраванню і ўдасканаленню навыкаў стварэння ўласных тэкстаў. Пры гэтым чытацкая пісьменнасць выступае надзейным сродкам медыябспекі навучэнцаў.

Мэта даследавання – вызначэнне тэарэтычных асноў метадычнай сістэмы навучання сэнсаваму чытанню.

Задачи даследавання: 1) выявіць асноўныя кампаненты метадычнай сістэмы навучання сэнсаваму чытанню ва ўзаемасувязі з авалоданнем стратэгіяй інтэрпрэтацыйнай дзейнасці навучэнцаў; 2) вызначыць інтэграваны змест навучання сэнсаваму чытанню; 3) сфармуляваць і абгрунтаваць прыватнаметадычныя прыцыпы навучання сэнсаваму чытанню.

Тэарэтычную аснову навучання складаюць прыцыпы ўзаемасувязі працэсаў успрымання, аналізу, інтэрпрэтацыі, стварэння тэкстаў; прыцып цэласнага чытацкага ўспрымання і інш. Яны абумовілі вылучэнне чатырох *структурна-змястоўных блокаў* навучання: перцэптыўна-рэфлексіўны – грунтуецца на фарміраванні сэнсавага ўспрымання тэксту праз развіццё эмацыйнай чуласці, рэпрадуктыўнага і творчага ўяўлення, асацыятыўнага мыслення, лагічнай і эмацыйнай памяці; кагнітыўна-дзейнасны – уключае чытацкія веды і ўменні, якія выкарыстоўваюцца пры сэнсавым чытанні тэксту; камунікатыўна-функцыянальны – базіруецца на ўсталяванні суб'ект-суб'ектных адносін да тэксту, аўтара, сябе ў ходзе асэнсавання і інтэрпрэтацыі тэкстаў мастацкага стылю; лігатурна-творчы – забяспечвае стварэнне творчых работ розных відаў і фарматаў на аснове засвоеных асобных і сацыяльна-культурных сэнсаў і каштоўнасцей пры чытанні тэкстаў.

«Інтэграцыю названых блокаў навучання сэнсаваму чытанню забяспечваюць чытацкая скіраванасць і сутворчасць у працэсе авалодання ўменнямі “павольнага”, “запаволеннага”, “экраннага”, гіпертэкставага чытання тэкстаў» [1].

Метадычная сістэма навучання сэнсаваму чытанню грунтуецца на адзінстве ўзаемаабумоўленых і ўзаемазвязаных кампанентаў: перспектыўна-арыентацыйнага, змястоўнага, працэсуальна-дзейнаснага, інструментальна-дыягнастычнага.

Перспектыўна-арыентацыйны кампанент уключае мэты, задачы навучання ў аспекце авалодання суб'ект-суб'ектным складнікам інтэрпрэтацыйнай дзейнасці навучэнцаў; падыходы да навучання сэнсаваму чытанню – сістэмна-дзейнасны, асяроддзевы, асобна арыентаваны, кампетэнтнасны. Названыя падыходы дазваляюць рэалізаваць адукацыйны патэнцыял вучэбных дысцыплін і прадметаў для фарміравання сэнсавага чытання на міжпрадметнай аснове. Зыходзячы з *сістэмна-дзейнаснага падыходу* ажыццяўляецца этапнасць у фарміраванні сэнсавага чытання, чытацкіх навыкаў на аснове прыцыпу ўзаемасувязі працэсаў успрымання, аналізу, інтэрпрэтацыі, ацэнкі тэкстаў. Зварот да *гуманістычнага падыходу* выкліканы неаб-

ходнасцю развіцця асобы навучэнца на аснове яго самарэалізацыі праз прыцып навучання стварэнню тэкстаў розных стыляў і жанраў. Пры вывучэнні тэкстаў прадугледжваецца апора на веды навучэнцаў, звязаныя з разглядаемай сацыяльна-культурнага кантэксту тэксту, гістарычнай эпохі яго стварэння і адлюстраванай карціны свету. *Асяроддзевы падыход* ажыццяўляе перанос чытацкіх ведаў, уменняў, спосабаў дзеянняў у іншыя прадметныя галіны на аснове прыцыпу пераемнасці і бесперапыннасці развіцця навучэнцаў з улікам іх уласнага чытацкага вопыту. Рэалізацыя *асобна арыентаванага* падыходу праз прыцып варыятыўнасці форм навучання, магчымасці іх выбару на аснове індывідуальна-псіхалагічных асаблівасцей вучняў прадугледжвае ўлік чытацкіх матываў і інтарэсаў. Зварот да *кампетэнтнаснага падыходу*, які рэалізуецца праз прыцып развіцця крытычнага мыслення з апорай на практыкаарыентаваны і асобна-сэнсавы кантэнт, выкліканы неабходнасцю ўлічваць практычную значнасць вучэбнага матэрыялу для фарміравання навыкаў сэнсавага чытання.

Змястоўны кампанент прадстаўлены структурна-змястоўнымі блокамі і інтэграваным сэнсавым зместам навучання чытанню ў аспекце авалодання суб'ект-суб'ектным складнікам інтэрпрэтацыйнай дзейнасці навучэнцаў.

Працэсуальна-дзейнасны кампанент грунтуецца на прыватнаметадычных прыцыпах інтэграванага навучання сэнсаваму чытанню і прадугледжвае выкарыстанне ў адукацыйным працэсе метадычных сродкаў (метадаў, прыёмаў, форм і тэхналогій навучання), з дапамогай якіх рэалізуецца аўтарская метадыка навучання сэнсаваму чытанню ва ўзаемасувязі з авалоданнем суб'ект-суб'ектным складнікам інтэрпрэтацыйнай дзейнасці навучэнцаў.

Інструментальна-дыягнастычны кампанент уключае інструментарый для дыягностыкі ўзроўню сфарміраванасці чытацкіх уменняў, што адлюстроўваюць якасць сэнсавага чытання і цэласнасць інтэрпрэтацыі на аснове сфарміраваных суб'ект-суб'ектных адносін да тэксту, аўтара, самога сябе.

Інтэграваны змест навучання сэнсаваму чытанню ўключае каштоўнасна-сэнсавы, кагнітыўны, вучэбна-практычны, культуратворчы кампаненты. *Каштоўнасна-сэнсавы кампанент* (сістэма норм адносін да свету, людзей, да сябе) грунтуецца на выхаванні школьнікаў сродкамі літаратуры, сістэматызацыі ведаў пра мастацтва, якія забяспечваюць разуменне ролі і значэння чытання для ўласнага духоўнага стаўлення, развіцця самасвядомасці і мараль-

нага самавызначэння. *Казнітыўны кампанент* (сістэма чытацкіх ведаў) фарміруецца шляхам засваення гісторыка- і тэарэтыка-літаратурнага матэрыялу ва ўзаемасувязі з гісторыка-функцыянальным і праблемна-тэматычным аспектамі, з захаваннем прынцыпаў пераемнасці і даступнасці, якія забяспечваюць пашырэнне апорных тэарэтыка-літаратурных катэгорый і замацаванне чытацкіх ведаў вучняў. “*Вучэбна-практычны кампанент* (сістэма чытацкіх уменняў) фарміруецца на аснове ведання тэорыі, гісторыі літаратуры, разумення спецыфікі тэкстаў розных стыляў і жанраў, стварае базу для самастойнай чытацкай дзейнасці на вучэнцаў” [2, с. 67]. *Культуратворчы кампанент* (вопыт самастойнай літаратурна-творчай дзейнасці) набываецца навучэнцамі пры ўмовах паўнаважнага ўспрымання тэксту на эмацыяна-вобразным узроўні, самастойнай інтэрпрэтацыі, праяўлення асобнага стаўлення да твора ў працэсе творчай працы.

Да *прыватнаметадычных прынцыпаў* навучання сэнсаваму чытанню, акрамя традыцыйных – прынцыпы ўзаемасувязі працэсаў успрымання, аналізу, інтэрпрэтацыі, стварэння тэкстаў; цэласнага чытацкага ўспрымання і іншыя, – адносяцца прынцыпы, сфармуляваныя ў аспекце пабудовы стратэгіі інтэрпрэтацыйнай дзейнасці навучэнцаў. *Прынцып скіраванасці чытача на разуменне тэксту* прадугледжвае развіццё ўменняў выяўляць гісторыка-культурныя сувязі розных відаў мастацтва, суадносіць іх з маральна-эстэтычнымі ўяўленнямі эпохі напісання тэкстаў і сучасным светаразуменнем. *Прынцып узаемасувязі камунікатыўнага і дзейнаснага кантэкстаў навучання* прадугледжвае варыятыўнасць форм навучання, відаў вучэбнай дзейнасці і магчымасць іх выбару з улікам індывідуальна-псіхалагічных асаблівасцей навучэнцаў. *Прынцып дыялагічнасці* забяспечвае фарміраванне культуры інтэрпрэтацыі тэксту як камунікатыўнай падзеі, ініцыюе працэсы пераемнасці і бесперапыннасці літаратурнага развіцця навучэнцаў з улікам іх чытацкага вопыту і выклікаў соцыуму. *Прынцып чытацкай сутворчасці* закліканы стымуляваць далучэнне навучэнцаў да прачытанага на аснове рэалізацыі іх духоўных патрэб, развіваць крытычнае і літаратурна-творчае мысленне з апорай на практыка-арыентаваны і асобна-сэнсавы кантэнт.

Методыка навучання сэнсаваму чытанню навучэнцаў устаноў адукацыі грунтуецца на выяўленых структурна-змястоўных блоках, інтэграваным змесце і прыватнаметадычных прынцыпах навучання сэнсаваму чытанню;

рэалізуецца праз сістэму практыкаванняў, накіраваных на фарміраванне сэнсавага ўспрымання тэкстаў, развіццё ўменняў чытаць розныя тэксты, інтэрпрэтаваць іх, весці вучэбны дыялог, ствараць творчыя работы розных відаў і фармастаў. Яна прадстаўлена структурна-змястоўнымі адзінкамі:

1) *перцэптыўна-рэфлексіўная* рэалізуецца праз сістэму практыкаванняў па фарміраванні сэнсавага ўспрымання тэкстаў; забяспечвае фарміраванне ўменняў паўнаважнага ўспрымання ва ўмовах альтэрнатыўнага чытання;

2) *казнітыўна-дзейнасная* забяспечвае фарміраванне інтэграваных ведаў для рэалізацыі чытання-вяртання, чытання-перачытвання і іншае;

3) *камунікатыўна-функцыянальная* рэалізуецца праз сістэму практыкаванняў па стварэнні навучальнага дыялогу;

“4) *літаратурна-творчая* скіравана на стварэнне творчых полікультурных праектаў, забяспечвае развіццё каштоўнасна-матывацыйных устаноў, навыкаў усвядомленага планавання актуальнага чытання, асобных якасцей, неабходных для сацыялізацыі і рашэння праблем сацыяльна-асобнай і прафесійнай дзейнасці” [3].

Такім чынам, навучанне сэнсаваму чытанню можна разглядаць як лагічнае, паслядоўнае развіццё традыцыйнага навучання чытанню тэкстаў розных стыляў і жанраў ва ўмовах зменлівага асяроддзя, якое трансфармуецца пад канкрэтныя вучэбныя задачы, што не супярэчыць падыходам адукацыйнага працэсу ва ўстановах адукацыі і рэалізуе навукова-метадычныя палажэнні аб бесперапыннай адукацыі.

Спіс літаратуры

1. **Сметаннікова, Н. Н.** Модель реализации стратегического подхода к обучению иноязычному профессионально-специализированному чтению [Электронный ресурс] / Н. Н. Сметанникова // Интернет-журнал “Мир науки”. – 2018. – № 5. – Режим доступа: <https://mir-nauki.com/PDF/10PDMN518.pdf>. – Дата доступа: 16.05.2022.

2. **Романичева, Е. С.** Формирование навыков чтения, их развитие и поддержка как методическая проблема XXI в. / Е. С. Романичева // Образование. Книга. Чтение: текст и формирование читательской культуры в современной образовательной среде : Сб. работ по материалам Всерос. науч.-практ. конф. – М. : Рус. шк., 2010. – С. 66–72.

3. **Учебная программа по учебному предмету «Русская литература» для IX класса учреждений общего среднего образования с белорусским и русским языками обучения и воспитания [Электронный ресурс] // Национальный образовательный портал. – Режим доступа: <https://adu.by/ru/homepage/obrazovatelnyj-protsess-2022-2023-uchebnyj-god/obshchee-srednee-obrazovanie-2022-2023/304-uchebnyepredmety-v-xi-klassy-2022-2023/3804-russkaya-literatura.html>. – Дата доступа: 10.05.2022.**